

ВІДГУК

офіційного опонента – доктора педагогічних наук, професора

Пустовіта Григорія Петровича

на дисертаційне дослідження Поліщук Ольги Павлівни

**«Формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі
позакласної виховної роботи»,**

поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка
за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки

1. Актуальність теми виконаної роботи та її зв'язок із галузевими науковими програмами.

Загострення соціальних негараздів, зростання соціальної напруги в сучасному українському суспільстві, спричинені складними як внутрішніми політичними і соціально-економічними умовами, так і, на жаль, зовнішньополітичними чинниками, зумовлюють необхідність підвищення ефективності позакласної виховної роботи у сучасних закладах освіти різних рівнів, зокрема і у початковій школі задля підвищення ефективності морального виховання дітей. Завдяки органічному поєднанню різних форм освітньо-виховної діяльності з організацією змістовного дозвілля молодших школярів у закладах початкової освіти у сукупності з розв'язанням проблем їхнього виховання і розвитку, створюються ефективні умови для формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів. Відтак, актуальність рецензованого дослідження є незаперечною.

Здійснений дисертанткою аналіз сучасної педагогічної теорії і практики освітньо-виховної діяльності закладів початкової освіти з розв'язання проблем формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної роботи, дав їй змогу розглядати досліджуваний феномен як міждисциплінарну проблему й вивчати її в контексті імплементації нормативних документів про освіту, зокрема і у межах упровадження Концепції Нової української школи. З цих позицій здійснене Поліщук Ольгою Павлівною дисертаційне дослідження вважаємо актуальним, а головне, надзвичайно своєчасним. Останнє ґрунтовно підтверджено результатами здійсненого дослідження, зокрема зробленими висновками на основі систематизації й аналізу сучасного науково-методичного забезпечення формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи, опублікованих дотичних до проблеми дослідження наукових праць, які ще раз акцентують увагу на тому, що на сьогодні відсутні системні наукові пошуки з розв'язання цієї актуальної психолого-педагогічної і соціально-педагогічної проблеми.

Крім цього, дослідження О. П. Поліщук набуває ще більшої актуальності у контексті того, що виконане у межах науково-дослідницької роботи кафедри теорії і методики виховання Рівненського державного гуманітарного університету «Теоретичні та методичні засади різновекторності інноватики у вихованні: досвід, реалії, перспективи» (№ держреєстрації: 0115U000268) та

«Творче впровадження педагогічних ідей В. О. Сухомлинського в сучасному освітньо-виховному просторі Рівненщини» (№ держреєстрації: 0118U003066).

2. Найбільш істотні наукові результати, що містяться в дисертації.

У результаті дослідження дисертанткою:

- на основі актуалізації й аналізу філософсько-культурологічних, психолого-педагогічних і соціально-педагогічних чинників обґрунтовано логічну єдність теоретичних концептів і розроблених провідних домінант формування досліджуваного феномена, обґрунтовано та експериментально перевірено ефективність основних конструктів внутрішньої побудови розробленої методики формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи, складовими якої є морально орієнтований зміст, принципи, традиційні й інноваційні форми, методи, засоби і функції та педагогічні умови її упровадження у виховну практику закладів початкової освіти в умовах упровадження Концепції Нової української школи;

- здійснено характеристику сутності основних компонентів (інтелектуального, мотиваційно-потребнісного, діяльнісного), критеріїв (когнітивного, оцінно-рефлексивного, вчинково-діяльнісного) і їх показників та рівнів (низький, середній, достатній) сформованості досліджуваного феномена;

- уточнено змістові характеристики понятійно-термінологічного апарату дослідження, у межах якого дано формулювання його провідного поняття «формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи», сутність якого розглядається дисертанткою як цілісний, логічно вибудований процес, у якому ефективно взаємодіють між собою його учасники – молодші школярі, їхні батьки, вчителі закладів початкової освіти та громада, завдяки чому формується комплекс важливих особистісних морально орієнтованих внутрішніх психологічних утворень як екстраполяція кількісних і якісних змін уже набутих моральних детермінант у морально доцільних вчинках, поведінці і діяльності молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи;

- набули подальшого розвитку теоретичні і прикладні засади педагогічної діяльності вчителя закладів початкової освіти з формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів, побудови прогностичної моделі чи індивідуальної програми морально орієнтованої життєдіяльності особистості молодшого школяра у всьому розмаїтті її проявів та управлінський аспект педагогічного супроводу процесів формування досліджуваного феномена у процесі позакласної виховної роботи.

3. Нові факти, одержані здобувачем.

Дисертаційна робота О. П. Поліщук «Формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи», за нашим висновком, є системним, логічно вибудованим і комплексним теоретико-методичним дослідженням, у якому завдяки аналізу вітчизняної і зарубіжної філософської, психологічної, педагогічної літератури, широкої педагогічної практики організації позакласної виховної роботи в закладах початкової освіти здійснено ґрунтовну систематизацію фактичного матеріалу із значної кількості джерел нормативно-правового, наукового та навчально-методичного змісту. Це

дало змогу дисертантці досить компетентно і науково вивірено схарактеризувати провідні теоретичні підходи і напрями формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи. Так, у переліку літератури, що використовувалася під час написання дисертації, представлено 316 найменувань, з них 13 – іноземною мовою. Такий ґрунтовний за змістом і різновекторний за напрямками розкриття наукової проблеми перелік є підставою для висновку про ерудованість здобувачки, а відтак, про ґрунтовність теоретико-методичних засад виконаного дослідження.

Новими фактами для теорії і методики виховання є визначені і схарактеризовані дисертанткою теоретичні концепти дослідження; провідні домінанти формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи.

До нових фактів, одержаних здобувачкою, є всі підстави віднести спроектовані й експериментально підтверджені основні конструкти внутрішньої побудови розробленої авторської методики формування досліджуваного феномена; розроблену й експериментально апробовану методику формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів, у межах якої вперше схарактеризовано три взаємопов'язані площини діяльності вчителя закладу початкової освіти.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз тексту дисертації і змісту анотації О. П. Поліщук, опублікованих нею у вітчизняних фахових і зарубіжних виданнях наукових статей, дають підстави для висновку про певну наукову зрілість дисертантки, що дало їй змогу теоретично обґрунтувати і довести на практиці достовірність отриманих результатів.

Обґрунтованість наукових положень, представлених дисертанткою, коректне з наукової точки зору опрацювання експериментальних даних як на констатувальному, так і на формувальному етапах дослідження, сформульованих висновків до розділів і до дисертації у цілому, а також їх практична значущість для розвитку теорії і методики виховання, зокрема формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи, забезпечуються належною теоретико-методичною базою, ґрунтовним вивченням і критичним аналізом наукових праць і здійснених дисертаційних досліджень, практики виховної роботи у закладах початкової освіти. Отже, зазначене вище дає підстави позитивно оцінити результати здійсненого дослідження.

Як позитив слід відзначити комплексне застосування дисертанткою загальнонаукових та спеціальних методів, як-то: теоретичних, емпіричних і статистичних.

Перевагою рецензованого дослідження є досить ґрунтовна апробація здобутих результатів, оскільки до педагогічного експерименту було залучено 400 учнів 1–4-х класів, які у межах позакласної виховної роботи навчалися у гуртках, секціях, клубах тощо закладів початкової освіти Рівненської, Житомирської і Хмельницької областей. Також до участі в експериментальному дослідженні було залучено 87 учителів: педагоги цих закладів освіти та вчителі, що

проходили курси підвищення кваліфікації в Закарпатському (м. Ужгород) та Рівненському (м. Рівне) обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти.

У сукупності викладене вище дає підстави стверджувати, що наукові положення, висновки і результати дисертаційного дослідження О. П. Поліщук достатньо обґрунтовані, експериментально перевірені й ґрунтовно аргументовані та логічно розкриті як у науковій новизні, так і у практичній значущості дисертаційного дослідження.

5. Значення для науки і практики отриманих автором результатів.

Дисертаційне дослідження Поліщук Ольги Павлівни «Формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи» містить нові, раніше не досліджені і до сьогодні не захищені наукові положення, а досягнуті нею результати у сукупності розв'язують актуальне науково-методичне завдання, сутність якого полягала у здійсненні цілісного і системного аналізу теорії та практики формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи. Необхідно відзначити як позитив, що дисертанткою визначено й схарактеризовано сутнісні ознаки концептуальних положень філософії освіти, культурології, психології та педагогіки про мораль, моральність та моральні цінності, про особистісно орієнтований, гуманістичний, системний і діяльнісний підходи до формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів на основі врахування їхніх вікових особливостей, що стали теоретичною основою дослідження.

Окреме позитивне значення для сучасної педагогічної науки і виховної практики мають уточнені дисертанткою змістові характеристики понятійно-термінологічного апарату дослідження.

У контексті практичного значення отриманих здобувачкою результатів незаперечно актуальним є конкретизація й практична реалізація теоретичних і методичних основ формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи, що стало можливим завдяки розробці й упровадженню у виховну практику закладів початкової освіти методичного посібника «Моральне виховання молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи», Навчальної програми гуртка для учнів молодшого шкільного віку «Я особистість, як я це розумію», відповідного морально орієнтованого методичного і дидактичного забезпечення гурткових, секційних чи клубних занять та рівнів педагогічного супроводу і відповідних рівнів самостійності учнів початкової школи у здійсненні як індивідуальної, так і колективної навчально-пізнавальної діяльності чи конкретної соціально значущої суспільно корисної праці, участі у масових і добровільних заходах.

6. Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Позитивно оцінюючи практичну значущість рецензованого дослідження, маємо акцентувати увагу на тому, що основні положення, теоретичні та практичні напрацювання, навчальні програми, висновки, окремі додатки можуть бути використані під час організації освітньо-виховного процесу насамперед у закладах початкової освіти, закладах позашкільної освіти, а також у професійній

підготовці майбутніх вчителів початкової школи у системі вищої освіти, підвищенні фахового рівня педагогічних кадрів в закладах післядипломної педагогічної освіти, виховній роботі в опорних школах територіальних об'єднань громадян, ресурсних центрах освітніх округів; у процесі розроблення навчально-методичних посібників, програм і методичних рекомендацій для педагогів, керівників гуртків, секцій і клубів закладів початкової і позашкільної освіти.

7. Оцінка змісту дисертації, її завершеність загалом.

Дисертація складається зі вступу, двох розділів, висновків до них, висновків до роботи, списку використаних джерел, додатків. Дослідження системно організоване: чітко окреслено його об'єкт, предмет і мету, сформульовано завдання, забезпечено відповідність завдань та висновків, які логічно характеризують зміст основного тексту дисертації.

У *першому розділі* – «Формування морально-ціннісних орієнтацій зростаючої особистості як психолого-педагогічна проблема» – з'ясовано стан розробленості проблеми в педагогічній теорії та виховній практиці закладів позашкільної освіти; уточнено сутність ключових понять дослідження з позицій різних наукових підходів: філософського, соціологічного, культурологічного, етнопсихологічного та педагогічного.

На позитивну оцінку заслуговує характеристика понятійно-категоріальної парадигми дослідження, у межах якої вивчено етимологію і дано характеристику ключовим поняттям дослідження; визначення її характеристика дисертанткою ряду важливих положень, за умови дотримання яких процес формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи набуває ефективності й позитивної динаміки.

Необхідно відзначити як позитив здійснене дисертанткою за результатами констатувального етапу дослідження визначення її характеристику сутності основних компонентів, критеріїв і їх показників та рівнів сформованості досліджуваного феномена, на підставі чого здійснено аналіз сучасного стану сформованості морально-ціннісних орієнтацій учнів молодшого шкільного віку у процесі позакласної виховної роботи, котрі були залучені до дослідження.

Застосування методів математичної статистики та коректної обробки здобутих даних заслуговує на високу оцінку та підтверджує компетентність Поліщук Ольги Павлівни як науковця. Відповідно, сформульовані висновки до першого розділу є логічними, ґрунтовними і вмотивованими.

У *другому розділі* – «Дослідно-експериментальна перевірка ефективності методики формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи» – науково обґрунтовано та проаналізовано особливості формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи. На основі цього здобувачкою доведено необхідність побудови на гуманістичній (культурологічній) парадигмі Нової української школи цілісної за своїм змістом і теоретико-прикладними напрямками реалізації морально орієнтованої позакласної виховної роботи, що має ціннісне спрямування на самоактуалізацію особистості молодшого школяра.

Актуальними для сучасної теорії і методики виховання є визначені і схарактеризовані дисертанткою сутнісні ознаки низки провідних домінант

формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи; основні функції позакласної виховної роботи з формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів як в умовах закладу початкової освіти, так і за його межами.

Заслугує на позитивну оцінку теоретично обґрунтована, розроблена та експериментально апробована методика формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи, що трактується здобувачкою як певна ієрархічно побудована система, структурні складові якої логічно взаємопов'язані між собою (освітньо-виховний зміст, традиційні і специфічні принципи його побудови, традиційні й інноваційні форми, методи і засоби практичної реалізації та педагогічні умови їх ефективного упровадження у практику), застосування яких спрямоване на досягнення загальної мети і конкретних цілей формування досліджуваного феномена.

Дисертанткою досить логічно і ґрунтовно доведено ефективність спроектованих трьох основних конструктів внутрішньої побудови розробленої методики формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи; виокремлених й схарактеризованих форм організації і здійснення позакласної виховної роботи учнів з формування їхніх морально-ціннісних орієнтацій, а саме: традиційні, інтерактивні – активні (практичні), масові; методів і засобів, що забезпечують реалізацію соціального запиту й потреби у розвитку дитячої особистості з формування морально-ціннісних орієнтацій у процесі позакласної виховної роботи.

Також доведено й експериментально підтверджено ефективність рівнів упровадження розробленої авторської методики формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи; реалізацію розроблених й упроваджених у практику виховної роботи закладів початкової освіти функцій діяльності вчителя з формування досліджуваного феномена; педагогічних умов ефективного реалізації розробленої методики формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи.

Розроблено, експериментально апробовано й упроваджено у виховну практику закладів початкової освіти навчально-методичне забезпечення формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи.

Аналіз результатів формувального етапу дослідження засвідчив, що проведена дослідно-експериментальна перевірка розробленої методики формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи і педагогічних умов її ефективного упровадження у практику забезпечило суттєву позитивну динаміку сформованості досліджуваного феномена в експериментальних групах учнів 1–4-х класів у порівнянні з контрольними групами.

Отже, можемо констатувати, що дисертаційна робота О.П. Поліщук «Формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи» за своїм змістом, стилем і логікою викладу,

розкриттям основних положень, висновків, здобутих й опрацьованих методами математичної статистики експериментальних результатів є завершеним комплексним, самостійним дисертаційним дослідженням.

8. Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації.

Загалом позитивно оцінюючи наукове і практичне значення здобутих дисертанткою результатів, відзначимо окремі дискусійні положення та висловимо деякі зауваження й побажання до змісту роботи:

1. Позитивно оцінюючи здійснений здобувачкою у першому розділі дисертації аналіз наукових джерел з проблеми дослідження, вважаємо за доцільне зауважити, що розділ перевантажений значною кількістю розглянутих наукових напрямів, теорій, понять, а головне, термінів, що подекуди утруднює цілісне сприйняття тексту.

2. Дисертація є комплексним дослідженням актуальної психолого-педагогічної проблеми формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи, результати вирішення якої складають сучасну як теоретичну, так і прикладну основу упровадження парадигми Нової української школи, однак, на нашу думку, у змісті дисертації здобувачка недостатньо схарактеризувала виховний вплив сім'ї та її взаємодію з вчителями закладів початкової освіти у формуванні означеного феномена.

3. На наше переконання, у п. 2.1. здобувачка досить ґрунтовно і переконливо визначила і схарактеризувала провідні доміанти формування морально-ціннісних орієнтацій у молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи. Проте в тексті дисертації належним чином не розкрито характеристику сутності суб'єкт-суб'єктної взаємодії молодших школярів і вчителів у процесі формування досліджуваного феномена у межах визначених доміант.

4. У дисертаційній роботі у п. 2.2. здобувачка характеризує авторську методику формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи та педагогічні умови її ефективної реалізації. Однак, на наш погляд, під час характеристики формувального етапу експериментального дослідження увага мала б більше надаватись залученню молодших школярів до самостійних активних форм практичної участі у соціально значущій діяльності.

5. Заслуговує схвалення представлена у таблицях 2.2. і 2.3. тематика форм і методів позакласної виховної роботи, однак, на нашу думку, рецензоване дослідження набуло б більшої інформативності і практичної значущості, якби дисертантка ґрунтовніше представила їх різновид на кожному з рівнів реалізації (початковому, основному та творчо-діяльнісному) методики формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи.

6. Робота, на наш погляд, достатньо ілюстрована таблицями, схемами та аналізом обробки статистичних даних, однак вважаємо, що окремі з них доцільно було б перенести у додатки, надавши більше уваги характеристиці виявлених чинників, закономірностей та напрямів реалізації формування досліджуваного феномена в освітньо-виховному процесі.

7. Висновки до першого і другого розділу і частково висновки до дисертації бажано було б викласти більш лаконічно, що дало б змогу набагато ґрунтовніше у відповідності до завдань, наукової новизни, практичної значущості дослідження розкрити здобуті результати.

8. З огляду на практичну цінність дисертаційної роботи слід висловити побажання щодо розробки методичних рекомендацій для учителів та викладачів закладів вищої педагогічної освіти.

9. Повнота викладу основних результатів дисертації в наукових виданнях.

Основні теоретичні положення й результати дисертаційної роботи викладено у 19 одноосібних наукових публікаціях, з них 12 – у провідних наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, 6 – у збірниках наукових праць. На основі аналізу змісту цих публікацій можна зробити обґрунтований висновок, що наукові положення, висновки і рекомендації, які було здобуто в результаті здійсненого дослідження, та у друкованих працях здобувачки викладено достатньо повно.

10. Ідентичність змісту анотації й основних положень дисертації.

Структурна побудова дисертації, зміст, висновки, що викладені в анотації, повністю відображають основні положення здійсненого дослідження.

11. Висновок.

Аналіз дисертації та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження О. П. Поліщук «Формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи» є завершеною, самостійно виконаною науковою роботою, що має вагомим теоретичним і прикладним значенням, заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 р. (зареєстрованого в Міністерстві юстиції України від 03 лютого 2017 р. за № 155/30023) та пп. 9-18 «Порядку проведення експерименту з присудження ступеня доктора філософії» (затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 6 березня 2019 р. № 167), а її автор – Поліщук Ольга Павлівна – заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань «Освіта/Педагогіка» за спеціальністю «Освітні, педагогічні науки».

Офіційний опонент:

доктор педагогічних наук,
професор, професор кафедри
природничо-математичної освіти
Рівненського обласного інституту
післядипломної педагогічної
освіти

Г.П. Пустовіт

Г.П. Пустовіт

Однією з наукових праць, в яких викладено основні результати дослідження, є стаття: Поліщук О. П. Формування морально-ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної виховної роботи. Науковий вісник Рівненського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка та психологія. 2019. № 1. С. 10-15.

